

GOIKKANAS- SÁMI VUGIIN FÁMUID GÁRRENÁVNNASBARGUI
SAAMELAISET VOIMAVARAT PÄIHDETYÖHÖN
2009- 2011

Loppuraportti

Ellen Anne Labba & Ristenrauna Magga

www.samisoster.fi

Sisällys

1. JOHDANTO	3
2. HANKKEEN TAVOITTEET	5
3. HANKKEEN RAHOITUS JA JÄRJESTÄYTYMINEN	6
4. Saamelaiset voimavarat auttamistyössä	7
5. TOTEUTUS	9
5.1. Vaihtoehtoisten hoitopolkujen (<i>bálggis</i>) luominen sekä saamenkielisten, saamelaiskulttuurin erityispiirteitä huomioivien varhaisvaiheen päihde-palveluiden tuottaminen	10
5.2. Kulttuurisensitiivisten päihdetyömenetelmien kehittäminen ja kulttuurisen erityisosaamisen lisääminen laadukkaiden päihdepalveluiden tuotannossa	11
5.3. Osallistuminen päihdepalveluiden tuotantoa koskevaan julkiseen keskusteluun ja kehittämistyöhön 14	
5.4. Asenneilmapiirin myönteisen kehityksen edistäminen	15
6. TULOKSET	16
6.1. Saamelaiserityinen järjestölähtöinen päihdeneuvonnan toimintamalli.....	17
6.2. Meahcceterapiija- mettäterapia - saamelaiskulttuurisensitiivinen, yhteisöllinen päihdetyömenetelmä.....	18
6.3. Huomion kiinnittyminen kulttuurisensitiivisen päihdetyön kehittämiseen	18
6.4. Asenneilmapiirin muutoksia.....	19
7. Tulosten arviointia	19
8. Yhteenveto ja pohdinta	22

1. JOHDANTO

SámiSoster ry toteutti vv. 2010-2011 RAY:n avustuksella *Goikkanas - Sámi vugiin fámuid gárrenávnnasbargui* – saamelaiset voimavarat päihdetyöhön –hankkeen. Hankkeen tarkoituksena oli kokeilla ja kehittää käytännössä saamelaisia päihdetyön muotoja. Hanke lähti liikkeelle voimavarakeskeisestä lähestymistavasta ja pyrki löytämään saamelaiserityisiä voimavaroja päihdetyön toteuttamiseen sekä vaikuttamaan alkoholiongelmien puheeksi ottamiseen ja saamelaiskulttuurin huomioimiseen asiakaskohtaamisissa.

Alkoholiongelmista puhuminen ei yleensä ole mutkatonta suomalaisessa yhteiskunnassa. Siitä huolimatta, että alkoholivalistus on jo useita vuosikymmeniä pyrkinyt asiapitoiseen terveysviestintään, alkoholin ongelmakäyttöön liittyvä moraalinen painolasti näyttää edelleen vaikeuttavan asian normaalia puheeksi ottamista (Sääskilahti 2006, Saukkonen 2008). Alkoholiongelma koetaan edelleen hyvin pitkälti ”henkilökohtaisena ongelmana”, jonka käsittelyä vältetään viimeiseen asti. Puheeksi ottamisen vaikeus ja välttely asiakaskohtaamisessa koskee yhtä lailla eri viranomaisia kuin asiakkaitakin.

Päihdehoidossa hoitotavoitteena on tavallisesti yksilön minäkuvan muutos, jonka kautta pyritään tunnistamaan ja tunnustamaan oma päihderiippuvuustilanne, ja siihen vaikuttavat keskeiset mekanismit sekä tätä kautta valtaistamaan yksilön elämänhallintaa. Nk. *identiteettityö* on usein keskeisellä sijalla hoitoprosessissa. Kulttuurista näkökulmaa korostaa se, että *kielellä on suuri merkitys* tässä hoitotapahtumassa. On sanomattakin selvää, että identiteettityön perusedellytys on se, että sitä voi tehdä omalla äidinkielellään. Äidinkieli on tunteiden kieli. Toisaalta myös kielen sisään rakennetuilla kulttuurisilla itsestäänselvyyksillä on merkitystä, kuten esim. millaisia identiteettimalleja rohkaistaan ja kannustetaan, millaisia arvoja ja asenteita vahvistetaan jne. (Heikkilä 2009)

Goikkanas- saamelaiset voimavarat päihdetyöhön - hanketta toteutettiin saamelaisten kotiseutualueella, johon kuuluvat Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnat sekä Sodankylän kunnassa sijaitseva Lapin paliskunnan alue (SKL 4 §). Suomessa saamelaisia on n. 9900 ja heistä alle puolet asuu saamelaisalueella¹. Enontekiön kunnassa saamelaisia on 21 % (kunnan as 1876), Inarissa 34 % (kunnan as 6778) ja Sodankylän kunnassa (8810) 2 % ja Lapin paliskunnan alueella n. 35 % on saamelaisia. Utsjoella saamelaiset ovat enemmistönä muodostaen n. 60 % kunnan asukasluvusta (1297)².

Saamelaisilla on oma kieli ja kulttuuri. Suomessa puhutaan kolmea saamenkieltä; pohjoissaamea, inarinsaamea ja koltansaamea. Suomen perustuslain mukaan saamelaisilla on alkuperäiskansana oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan (PL 17.3 §). Saamelaisten kielellisiä oikeuksia on vahvistettu saamen kielilaille (1086/2003), jonka tavoitteena on yhdessä Suomen perustuslain 17 § 3 momentin kanssa turvata saamelaisten oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamen kielilain säädetään toisaalta saamelaisen oikeudesta käyttää omaa kieltään viranomaisessa ja toisaalta julkisen vallan velvollisuuksista toteuttaa ja edistää saamelaisten kielellisiä oikeuksia (1 §). Saamen kielilain säännöksiä on noudatettava sovellettaessa lakia sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) ja lakia potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992) sekä terveydenhuoltolakia (1326/2010).

¹ Saamelaiskäräjät 2011

² Kuntien asukasmäärät: Lapin liitto 2010

Päihdepalvelut perustuvat ensisijaisesti kielelliseen vuorovaikutukseen. Tästä huolimatta saamenkielistä ja saamelaiset kulttuuripiirteet huomioonottavia päihdepalveluja ei ole tarjolla Suomessa. Terapiamenetelmien kirjo on kasvanut ja vaikka käytetyissä menetelmissä sosiaalisten tekijöiden osuus yleisesti tunnustetaan, painottuu hoitomekanismeissa edelleen *yksilön psykologinen kehitysprosessi*. Muotoilisin ehkä näin: Mielenterveys- ja päihdeongelmien taustalla olevia monimutkaisia ja herkkäluontoisia asioita on vaikeata, joskus jopa mahdotonta, selvittää vieraalla kielellä. Saamelaisen asiakkaan on hallittava hoitajiensa kieli voidakseen ottaa hoitoa vastaan. Hänen on lisäksi hallittava kaksikulttuurinen käsitteistö ja kieleen rakentuvat ajattelutavat, normit ja arvot, voidakseen ilmaista täsmällisesti ajatuksensa ja tunteensa. Kulttuuriset erityispiirteet huomioonottavat työmuodot ovat yksi tärkeimmistä asioista, jotta sekä ennaltaehkäisevä päihdetyö, että muut päihdepalvelut olisivat toimivia ja laadukkaita.

Saamelaisten alkoholinkäytöstä ei ole olemassa luotettavaa, ajantasaista tietoa. Näyhän & Hassin 1980-luvulla kerätyn aineiston perusteella tekemän terveystutkimuksen tulosten mukaan saamelaiset poromiehet kuluttivat alkoholia enemmän kuin suomalaiset poromiehet (Näyhä & Hassi 1993). Tutkimus koski koko poronhoitoaluetta, eikä se kohdistunut päätoimisiin poronhoitajiin vaan otanta suoritettiin kaikista poroja omistavista mieshenkilöistä. Päätoimisia poromiehiä tutkimukseen osallistuneista oli vain noin kolmasosa. Tutkimus ei tarjoa täysin kattavaa eikä ajantasaista kuvaa saamelaisten poromiesten tilanteesta. Norjassa tehtyjen tutkimusten tulosten mukaan (Larssen & Nergård 1990, Larssen 1993, Larssen & Saglie 1996) saamelaisten alkoholinkäyttötavat poikkesivat valtaväestön tavoista siten, että alkoholia käyttävien saamelaisten juomakaudet kestivät keskimäärin pidempään, mutta vastaavasti myös raittiit ajanjaksot olivat pidempiä kuin valtaväestön edustajilla. Speinin (2007) mukaan saamelaistuorten alkoholinkäyttö oli vähäisempää kuin alueen valtaväestön nuorten. Saamelaistuorten vanhemmista keskimääräistä useampi oli täysraittiita verrattuna valtaväestön vanhempiin.

Huolimatta siitä, ettei ole yksiselitteistä tutkimuksellista tietoa saamelaisten päihdeongelmien laajuudesta, on, kuten edellä todettiin, tilastollista näyttöä siitä, että alkoholin keskimääräinen kulutus on Lapissa huomattavasti yli maan keskitason (Lapin Läänin päihdeindikaattorit, <http://sotkanet.fi>). Kuntien erityispiirteistä huomionarvoisia, päihteiden riskikäyttöä ennakoivia indikaattoreita (ks. Lapin avainpäihdeindikaattorit 2007) ovat: Utsjokea lukuun ottamatta korkea työttömyysprosentti (vuosina 2003–2006 se oli Enontekiöllä 26–22% ja Inarissa 17 %). Myös nuorten ammatillisen koulutuksen ulkopuolelle jääminen on verrattain korkea. Pitkäaikaisten toimeentulokiasiakkuuksien määrä on korkea. Vuosina 2003–2006, se oli 18 %. Demografisia tekijöitä täydentää tappiollinen muuttoliike, joka lisäksi on valikoivaa (naiset ja koulutettu väestö).

Läänin päihdeindikaattorien mukaan päihdehoitopaikkojen käyttö vv. 2003–2005 oli sekä maan keskitasoon, että Lapin läänin keksitasoon verrattuna alhaisempaa kaikissa näissä kunnissa. Alkoholin kulutus (myynti/asukas) oli sen sijaan reilusti yli sekä maan keskitason että Lapin keskitason. Alkoholin kulutus/asukas on Enontekiöllä ja Utsjoella kasvanut voimakkaasti vuoden 1995 jälkeen, jolloin se oli vielä näissä kunnissa alle maan ja Lapin keskitason. Ilmiöön vaikuttaa osittain myös Alkon liikkeen tulo paikkakunnille, sekä Norjan rajan läheisyys. Osa kulutuksesta on matkailun aikaansaamaa ja osa myynnistä selittyy poikkeuksellisen vilkkaalla rajaseutukaupalla. (Lapin läänin avainpäihdeindikaattorit 2007, www.sotkanet.fi, Orjasniemi 2008).

Päihdeongelmien on todettu kasaantuneen sekä syrjäseuduille, että muutenkin huono-osaisille väestöryhmille. Pitkäaikaistyöttömyys, pitkäaikainen pienituloisuus tai köyhyys sekä muu huono-osaisuus, liittyvät usein päihdeongelmiin. Porotalouden ja muiden luontaiselinkeinojen huonon hintakehityksen ja monien negatiivisten kehityspiirteiden seurauksena tämän väestöryhmän taloudellinen tilanne on heikentynyt merkittävässä määrin 1990-luvun puolivälistä lähtien. Ruotsissa saamelaisten poronhoitajien keskuudessa suoritetun tutkimuksen perusteella taloudelliset vaikeudet ja pitkään jatkuneet, ratkaisemattomat maankäyttöriidat ovat merkittävimmät syyt poromiesten henkiseen pahoinvointiin. Tämä näkyy mm. alkoholiongelmina ja lisääntyneinä itsemurhina (Jacobson 2007, Daerga & Edin-Liljegren & Sjölander 2008). Suomessa lapsiasiainvaltuutetun tuore raportti osoittaa, että yksi tärkeä saamelaisnuoria askarruttava ongelma yksinäisyyden ohella on vanhempien liiallinen alkoholinkäyttö (Rasmus 2008).

Stakesin suorittaman Tunturi-Lapin terveystalouden kartoituksen ja kehittämisehdotusten tulosten mukaan Enontekiön päihde ja mielenterveyspalvelut ovat riittämättömät (STAKES, Kehittämiselvityksiä 35/2007). Tämä koskee erityisesti saamenkielisiä ja saamelaiskulttuuriset erityispiirteet huomioonottavia päihdepalveluita, joiden tarjontaa tällä hetkellä ei ole lainkaan. Myös Pohjois-Lapin seutukunnan hyvinvointibarometrin (2007) mukaan saamelaisväestön erilaisesta kielestä ja kulttuurista johtuvien erillistarpeiden todellinen huomioiminen sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmässä on hyvästä kehityssuunnasta huolimatta riittämätön (Viinanen 2007).

Sininauhaliitto ja SámiSoster ry toteuttivat *Humalajuomisen vähentäminen* -hankkeen vuosina 2007 – 2009. Hankkeeseen sisältyi saamelaisalueen osahanke, jonka tavoitteena oli selvittää saamelaisten keskuudessa tehtävän päihdetyön toiminnallisia lähtökohtia, ja käynnistää julkista keskustelua saamelaisten päihdeongelmista. Hanke onnistui tavoitteissaan, ja se toimi pilottiselvityksenä tarjoten tähän tematiikkaan hyvän teoreettisen lähtökohdan käytännön sovellusten kehittämistyössä (Heikkilä 2008). Hankkeen kautta ilmenin viranomaisten näkemys siitä, että päihdeongelmiaisille on tarpeen saada lisää avohoitoa palveluita, sekä vertaistukea. Myös saamenkielisille ja saamenkulttuuriset erityispiirteet huomioonottaville päihdepalveluille sekä päihdeviestintämateriaalille oli selkeä tarve.

2. HANKKEEN TAVOITTEET

/

Osatavoitteet:

<p>1 Luoda vaihtoehtoisia hoitopolkua (<i>bálggis</i>) sekä tuottaa saamenkielisiä ja saamelaiskulttuuriset erityispiirteet huomioonottavia varhaisvaiheen päihdepalveluita</p>	<p>-lyhytneuvontatyyppisen yhteisöpäihdeneuvoja -palvelukokeilun aloittaminen Enontekiöllä - toimintamahdollisuuksien selvittäminen ja toiminnan kokeilu Inarissa ja Utsjoella -saamenkielisten katkaisu- ja päihdehoitomahdollisuuksien edistäminen</p>
<p>2 Kehittää kulttuurisensitiivisiä päihdetyömenetelmiä ja lisätä kulttuurista erityisosaamista laadukkaiden päihdepalveluiden tuotannossa</p>	<p>-<i>meahcce-terapiija</i>/mettäterpian kokeilu ja kehittäminen luontoa hyödyntävänä avokuntoutusmuotona - osallistuminen päihdepalveluiden tuotantoa koskevaan julkiseen keskusteluun ja</p>

	kehittämistyöhön
3 Edistää puheeksi ottamista saamelaisalueen viranomaisten keskuudessa	- vertaistyönohjauksellisen toiminnan käynnistäminen päihdeosaamisen lisäämiseksi sosiaali- ja terveydenhuollon sekä työvoimatoimen työntekijöille - saamelaiskulttuurisen erityisosaamisen vahvistaminen
4.Edistää asenneilmapiirin myönteisen kehitystä	- asennekasvatustyö vertaistyönohjauksellisessa toiminnassa ja palveluissa - asennekasvatustyö median, seminaarien, ym viestintämateriaalin kautta
5.Tuottaa saamenkielistä ja kulttuuriset erityispiirteet huomioonottavaa päihdeviestintä-materiaalia	-jaskes gazaldagat/ hiljaiset kysymykset - päihdeviestintämateriaalin kehittäminen testaaminen ja tuottaminen - muiden saamenkielistä päihdeviestintämateriaalia tuottavien tahojen kanssa (mm. Alkoholiohjelma)

Resurssien leikkauksen vuoksi jäivät pois seuraavat suunnitellut toimet:

- Vertaistyönohjauksellisen toimintakokeilu Enontekiön sosiaali- ja terveystoimessa sekä toimintaedellytysten selvitys ja aloittaminen Inarissa ja Utsjoella
- Jaskes gazaldagat – päihdevalistusmateriaalin testaaminen ja kehittäminen
- Laajempi saamenkielisten ja kulttuuriset erityispiirteet huomioonottavien päihdehoitopalvelujen kehittäminen yhdessä LSHP ja lähialueiden toimijoiden kanssa
- Laajempi julkisen keskustelun ylläpitäminen paikallisissa medioissa
- Laajempi alan kehittämis- ja tutkimustoimintaan osallistuminen (artikkelit, seminaarit yms)

Nämä ilmoitettiin tarkennetussa hankesuunnitelmassa.

3. HANKKEEN RAHOITUS JA JÄRJESTÄYTYMINEN

Goikkanas –saamelaiset voimavarat päihdetyöhön - hanke oli vajaan kolmen vuoden mittainen projekti (2009- 2011). Ensimmäinen vuosi toteutettiin Sosiaali- ja terveysministeriön terveyden edistämisen määrärahoilla myönnetyllä avustuksella (040/TEK/TE/2009) ja vuosina 2010-2011 Raha-automaattiyhdistyksen avustuksella.

Vuonna 2009 hankkeeseen palkattiin 6 kk:si koordinaattoriksi YTT Lydia Heikkilä, joka oli työskennellyt jo SamiSoster ry:n tuottamassa saamelaisosiossa Sininauhaliiton Humalajuomisen vähentämis- hankkeessa. Hänen tehtävänä oli mm. käynnistää hanke, vastata koordinoinnista, sekä osallistua julkiseen keskusteluun, jonka tarkoituksena oli edistää myönteistä asenneilmapiiriä, ja lisätä kulttuurista erityisosaamista päihdepalveluiden tuotannossa.

Lisäksi hankkeeseen palkattiin 4 kk:ksi projektityöntekijäksi lähihoitaja/päihdetyöntekijä Ellen Anne Labba, jonka tehtävänä oli asiakastyön toteuttaminen, sekä käytännön työmuotojen kehittämisestä vastaaminen. Projektityöntekijä työskentelin vuosina 2010-2011 kokopäiväisesti ja projektikoordinaattori työskenteli puolestaan 4 kuukautta vuonna 2010. Hankkeen viimeisenä toimintavuonna 2011, hankkeessa työskenteli vain projektityöntekijä.

Hankkeelle nimettiin ohjausryhmä, jonka tehtävänä oli toimia ammatillisena ja informaatiivisena tukena projektin toteuttamisessa. Ohjausryhmässä olivat SámiSoster ry:n toiminnanjohtaja Ristenrauna Maggan lisäksi Enontekiön kunnan saamelainen kehittäjäsosiaalityöntekijä Anne Maria Näkkäläjärvi, Posken Saamelaisyksikön suunnittelija Lydia Heikkilä sekä Lapin sairaanhoitopiirin ky:n psykiatrisesta yksiköstä Muonion-Enontekiön alueella työskentelevä psykiatrian sairaanhoitaja Anna-Leena Sani.

Taloudellinen vastuu oli SámiSoster ry:n hallituksella, joka seurasi etenemistä projektin talous- ja toimintaraporttien kautta. Hankkeessa työskenneltiin tiiviissä yhteistyössä Enontekiön kunnan, Pohjois-Suomen monialaiset sosiaali- ja terveystoimet PaKaste – hankkeen sekä Posken saamelaisyksikön ja Lapin yksikön kanssa.

4. SAAMELAISET VOIMAVARAT AUTTAMISTYÖSSÄ

Voimavarakeskeisen ajattelun mukaisesti päähuomio hoito- ja auttamistyössä kiinnitetään ongelmien sijaan, asiakkaan omiin voimavaroihin, pätevyys- ja osaamiseen, sekä hänen taustayhteisöstään nouseviin voimavaroihin. Tämä ajattelutapa edustaa asiakaslähtöistä, ihmistä kunnioittavaa lähestymistapaa, joka on vahvistunut viime vuosikymmeninä terveydenedistämässä ja hoitotyössä. Sen mukaisesti asiakas pyritään mahdollisuuksien mukaan osallistamaan hoitoprosessin kaikkiin vaiheisiin ja asiakkaiden kokemukset ja näkemykset otetaan laadukkaiden palveluiden kehittämisessä huomioon. Voimavarakeskeisiä työtapoja ovat mm. tarinalliset, kuvalliset ja toiminnalliset työtavat, verkostotyöskentely, kirjeet, erilaista mielikuvitusta hyödyntävät ja/tai konkreettiset toimet tai kotitehtävät liittyen arkielämässä selviytymiseen. Ominaista työtavoille on pyrkimys tasavertaisuuteen, luovuuteen, leikillisyyteen ja iloon. Voimavarakeskeinen psykoterapia rakentuu motivaation, luottamuksen ja optimismien löytämiseen. Keskeisessä asemassa on hyvän vuorovaikutus- ja yhteistyösuhteen syntyminen. Yksilöä, perhettä ja/tai ryhmää tulee lähestyä arvostavalla, innostavalla ja kannustavalla tavalla, ja pyrkiä yhdessä etsimään polkuja ja välitavoitteita pois ongelmista lisäämällä toimintamahdollisuuksia ja -vaihtoehtoja. (Pallaskari 2010, <http://www.ratkes.fi> 31.3.2010)

Kun lähdetään etsimään saamelaisia voimavaroja, on tärkeää pitää mielessä kulttuurin monimuotoisuus ja muuntuvuus. Saamelaiskulttuuri, samoin kuin muutkin kulttuurit, muodostuu yleisistä ja yhtäläisistä piirteistä, sekä paikallisesti ja ajallisesti eriytyneistä piirteistä. Kieli, arvot, normit, asenteet ja erilaiset kulttuuriset instituutiot muuttuvat hitaammin. Sen sijaan uusia käytäntöjä ja tapoja voidaan omaksua nopeastikin. Osa niistä on tilapäisiä ja osa voi muuttaa kulttuurin instituutioita pysyvämminkin.

Valtakulttuuri vaikuttaa saamelaiskulttuuriin monin eri tavoin. Yhtäältä valtakulttuuri pyrkii syrjäyttämään ja peittämään alleen kulttuurisia erityispiirteitä. Toisaalta valtakulttuurin paineessa vähemmistö-kulttuurin erityispiirteet ja itseidentiteetin määrittelyn tarve voivat myös korostua, ja

sitä kautta se edistää kulttuuristen erityispiirteiden säilymistä. Saamelaiset elävät yhtä aikaa osana valta-yhteiskuntaa ja sen institutionaalisia rakenteita, samalla kun he elävät osana omaa kulttuuripiiriään ja yhteisöään, mitä se kulloinkin kenenkin kohdalla on. Kyse on tietyllä tavalla kaksinkertaisten merkitysjärjestelmien olemassaolosta eli kulttuurisista tavoista ajatella, jäsentää ja toimia, mukaan lukien arvot, normit ja asenteet. Nämä ovat osin päällekkäin meneviä ja kietoutuvia, osin erillisiä; rinnakkaisia, kilpailevia tai ristiriitaisia. (Heikkilä 2008)

Asiakastyössä korostuu lähtökohtaisesti vuorovaikutuksen tärkeys. Arvostava kohtaaminen ja luottamuksen, sekä optimismin löytäminen ovat asiakastyön vuorovaikutussuhteessa tärkeitä. Saamelaisten keskuudessa hyvät vuorovaikutustaidot ja vuorovaikutuksen hienovaraiset piirteet ovat perinteisesti olleet arvostettuja. Paimentolaiskansoille ominainen tarkka havainnointikyky ja loputtoman vivahteikas kieli tarjoavat hyvät mahdollisuudet vähäeleiseen, mutta yksityiskohtaiseen kommunikaatioon. Paha kyllä nämä taidot eivät useinkaan pääse oikeuksiin, jos kommunikaatio joudutaan käymään suomen kielellä tai jos toimijoiden välille ei synny riittävää luottamusta ja yhteisymmärrystä. Toisaalta monen saamelaisen on vaikea kertoa kulttuuria tuntemattomalle henkilölle ymmärrettävällä tavalla ajatuksistaan ja tuntemuksistaan. Monet terapiatyöntekijät ovat kokeneet tämän hoitotuloksen onnistumisen esteenä. Kuitenkin kokemuksemme mukaan sellaisissa tapauksissa, joissa kulttuurinen yhteisymmärrys syntyy, vuorovaikutus voi osoittautua hyvinkin hedelmälliseksi.

Toinen piirre on yhteisöllisyyden sisällyttäminen työmuotoihin yksilökeskeisten menetelmien ohella tai niiden sijaan. Yhteisöllisyys, perhe- ja sukulaisuusiteet ovat saamelaisyhteisön voimavara. Ne ovat säilyneet voimakkaina, ja toimivat sekä hyvässä että pahassa. Yhtäältä perheen ja suvun huolenpito perustarpeista estää heikoimmin toimeentulevien jäsenten syrjäytymistä. Esim. poronliha, kala ym. perushyödykkeet jaetaan tavallisesti myös niille lähisukulaisille, jotka eivät ole mukana elinkeinotoiminnassa. Sukulaisten kesken on myös tapana antaa apua erilaisissa arkielämän toimissa, joskus myös taloudellisissa vaikeuksissa. Toisaalta perheen ja suvun vaikeneminen estää ongelmien käsittelyä. Perheen tai suvun jäsenen ongelmat pyritään mahdollisimman pitkään salaamaan tai hoitamaan suvun piirissä ilman ulkopuolista apua. Kulttuurisen päihdetyön haasteena onkin se, miten yhteisöllisyys ja perhe- sekä sukulaisuusiteet onnistutaan kääntämään positiiviseksi voimavaraksi ongelmien selvittämiseksi ja toipumisen tueksi.

Kolmas seikka on myönteinen, humoristinen asenne. Saamelaisessa kommunikaatiokulttuurissa pyritään usein löytämään humoristinen tai leikillinen näkökulma. Menneisyyttä ei vatvota vaan sieltä pyritään löytämään voimavaroja ja suuntaamaan katse tulevaan. Vaikeita asioita voidaan lähestyä helpommin leikin varjolla. Tällöin kumpikin osapuoli voi säilyttää kasvonsa, eikä muodostu yksipuolista auttaja – asiakas roolia.

Neljäntenä asiana korostuu toiminnallisuus. Monien saamelaisten ihmisten ja perheiden ei ole helppo käsitellä ongelmia perinteisen terapia- ja ohjauksen käytännön mukaisesti, jossa istutaan alas (mieluiten pöydän ääreen) ja keskustellaan. Tällainen asetelma voi tuntua ahdistavalta, eivätkä ihmiset uskalla avautua. Ongelmista puhuminen voi sen sijaan olla hyvinkin helppoa, mikäli se tapahtuu luontevasti jonkun toiminnan lomassa. Esimerkiksi kodin arkiaskareiden, ulkotöiden, kalastuksen tai muiden luonnossa tapahtuvien toimien parissa voidaan kokemusten mukaan lähestyä turvallisemmin vaikeita asioita. Toiminnallisuutta tulisikin hyödyntää laajemmin osana ohjauksen- ja terapiatyötä.

Viidentenä seikkana on vahva luontosuhde. Tätä ei suinkaan mainita ratkaisu- ja voimavarakeskeisessä lähestymistavassa. Luontosuhde on varsinkin saamelaisalueella elävien saamelaisten läheinen voimavara. Kyse ei kuitenkaan ole abstraktista luontosuhteesta yleensä. Moni saamelainen on säilyttänyt aktiivisen suhteen sukunsa perinteisesti käyttämiin nautinta-alueisiin poronhoidon, kalastuksen tai muun perinteisen elinkeinotoiminnan kautta. Se on tärkeä osa ihmisen identiteettiä ja yhteisöön kuuluvuutta. Vastaavasti luontosuhteen katkeamisen pitkään jatkuneen riippuvuuskäyttäytymisen tai muun syyn vuoksi on todettu heikentävän alkuperäiskansojen jäsenten henkistä hyvinvointia merkittävällä tavalla. Esimerkiksi Kanadassa, missä on pitkät perinteet kulttuuristen ja yhteisöllisten päihdetyömuotojen kehittämisessä, yhteyden palauttamisesta yhteisöön, luontoon ja maailmankaikkeuteen on tullut yksi keskeinen toimintatavoite.

5. TOTEUTUS

Goikkanas- saamelaiset voimavarat päihdetyöhön hanke lähti liikkeelle siitä perusymmärryksestä, että alkoholiongelmien aiheuttamia haittoja voidaan vähentää ja lievittää:

- a) turvaamalla riittävät, laadukkaat, omakieliset varhaisvaiheen päihdepalvelut
- b) varhaisvaiheen puuttumisen ja menestyksellisen toteutuksen edellytyksenä ovat kulttuuriset erityispiirteet huomioonottavan ja omakielisen päihdevalistusmateriaalin saatavuus ja vaihtoehtoisten hoitopolkujen olemassaolo
- c) vaikuttamalla samanaikaisesti yleiseen ja päihdetyötä tekevien viranomaisten asenneilmapiiriin.

Ehkäisevän päihdetyön laatuksiteerien (Stakes 2006) mukaisesti pyrittiin lisäämään kohderyhmänä olevan väestöryhmän tietoa palveluista ja tukemaan heidän omia keinojaan hallita päihteiden käyttöä ja vähentää sen aiheuttamia haittoja. Samalla pyrittiin saamelaisyhteisöissä laajemminkin vaikuttamaan suotuisasti yleisen asenneilmapiirin muutokseen. Hankkeelle myönnettyt määrärahat olivat huomattavasti suunniteltua pienemmät, joten hankkeessa keskityttiin kehittämään kulttuurisensitiivisiä työmuotoja, luomaan monitoimijaisia verkostoja ja vaikuttamaan asenneilmapiiriin myönteiseen kehitykseen. Kehitetyt toimintamenetelmät ovat järjestölähtöinen neuvonta sekä mettäterapia.

Viimeaikaisten tutkimustulosten mukaan saamelaisasiakkaiden mielenterveyskuntoutuksen tuloksellisuuteen vaikuttaa merkittävässä määrin se, että terapia tapahtuu asiakkaan äidinkielellä, ja että terapeutin ja asiakkaan etninen tausta ovat yhtenevät (Møllersen 2008). Kulttuurisen ymmärryksen tärkeyttä sosiaali- ja terapiatyössä ovat myös painottaneet Stordahl ja Eidheim (2007).

Muiden arktisten alkuperäiskansojen keskuudessa on kokeiltu erilaisia kulttuurisensitiivisiä päihdetyön ja yhteisöterapian muotoja. Korhonen on laatinut useita tutkimuksia ja selvitystöitä Kanadan inuiittien parissa tehtävän päihdetyön erityispiirteistä ja edellytyksistä (Korhonen 2004, 2006). Lisäksi hän on osallistunut kulttuurisensitiivisten neuvontamenetelmien ja viestinnän kehittämiseen. Hän nostaa esiin muutamia tärkeitä seikkoja, jotka tulisi ottaa huomioon järjestettäessä päihdepalveluja alkuperäiskansan jäsenille ja peräänkuuluttaa tarvetta pohtia uudelleen joitakin päihdetyön valtasuuntauksia; ennen kaikkea koskien konfrontatiivisen hoidon

toimivuutta, täysraittiuuden vaatimusta hoidollisena lähtökohtana ja terveysviestinnän erityispiirteitä. Hän painottaa myös erilaisten varhaisvaiheen lyhytkestoisten konsultaatio- ja neuvontapalveluiden tarvetta.

Goikkanas-hankkeen kohderyhmänä oli saamelainen, mutta myös muu saamelaisalueella asuva työikäinen väestö. Kohderyhmänä voidaan osaltaan myös pitää saamelaisalueen sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstöä, jonka kulttuurista osaamista pyrittiin vahvistamaan ja vaikuttamaan asenneilmapiiriin.

Hankkeen lähestymistapa ja työote olivat perhe- ja yhteisökeskeiset. Hankkeessa pyrittiin ottamaan huomioon, sekä päihdeongelmien taustalla olevat että hoidon kannalta keskeiset laaja-alaiset psykologiset, fyysiset ja sosiaaliset ja ennen kaikkea kulttuuriset erityistekijät. Myös (luonnon) ympäristöllä on tärkeä rooli saamelaiskulttuurissa. Hankkeen perusymmärrys lähtee liikkeelle kokonaisterveysnäkökulmasta, jonka mukaisesti terveys-, ympäristö- ja yhteisölliset sekä yhteiskunnalliset näkökulmat liittyvät ja ovat riippuvaisia toisistaan. Kokonaisterveysnäkökulmasta tarkasteltuna ihmisten käsitys omista mahdollisuuksistaan vaikuttaa terveyteensä ja ympäristöönsä, sekä heidän tosiasialliset keinot tällaiseen vaikuttamiseen ovat edellytys tehdä terveellisiä valintoja omassa elämässään (Koelen & Lindström 2005).

5.1. Vaihtoehtoisten hoitopolkujen (*bálggis*) luominen sekä saamenkielisten, saamelaiskulttuurin erityispiirteitä huomioivien varhaisvaiheen päihdepalveluiden tuottaminen

Tavoitetta toteutettiin kehittämällä voimavaralähtöistä, saamelaiskulttuurin lähtökohdista toteutettavaa lyhytneuvontaa. Ohjaus- ja neuvontatyypin palvelun tarve nousi esiin SámiSoster ry:n aiemmassa pilottihankkeessa. Saamelaisalueen kuntien päihdehuollon avopalvelutarjontaa on vähän ja kuntoutuslaitokset sijaitsevat kaukana. Voimavarakeskeisestä lähtökohdasta käsin ryhdyttiin kehittämään lyhytneuvonta-tyypistä varhaisvaiheen järjestölähtöistä päihdetyötä, joka ottaisi huomioon ja rakentuisi saamelaiskulttuuristen erityispiirteiden varaan.

Projektityöntekijä toteutti lyhytneuvontatyypistä ohjaus-, keskustelu- ja neuvontatyypistä palvelua, joissa käsiteltiin asiakkaan päihteiden käyttöön ja laajemminkin elämänhallintaan liittyviä asioita. Toteutustavoissa huomioitiin perhe- ja sukukeskeisyys sekä yhteisöllisyys. Yhtäältä se voi merkitä sitä, että yhteydenottaja voi olla joku muu perheen- tai suvun jäsen kuin henkilö, jolla on riippuvuusongelmia. Toisaalta perheen, suvun ja yhteisön rooli asioiden käsittelyssä ja ratkaisumallien toteutuksessa muodostavat toiminnan tärkeän peruslähtökohdan.

Lyhytneuvontaa on toteutettu pääosin Enontekiöllä, mutta myös muualla saamelaisalueella. Enontekiön sosiaali- ja terveydenhuollon sekä työvoimatoimen viranomaisten kanssa käytiin neuvonpitoja, joissa esiteltiin toimintaideaa ja suunniteltiin palvelun toteuttamistapaa. Tarve asiakkaan päihteiden ongelmakäyttöön liittyvälle keskustelulle ja ongelmakäyttöön puuttumiselle tuli esille mm. monien pitkäaikaistyöttömien, pitkäaikaisten toimeentulotukiasiakkaiden ja kuntoutustoiminnan kohteena olevien asiakkaiden kohdalla sosiaali- ja työvoimatoimessa sekä terveyskeskuksen vastaanotto toiminnassa, kotisairaanhoidossa ja työterveyshuollossa. Asiakkaat

usein joko kielsivät päihdeongelman olemassa olon, vaikka se olisikin ilmeinen, tai päihdeongelman ratkaisuyritykset eivät johtaneet tuloksiin.

Neuvontaan asiakkaita on ohjattu jonkin verran sosiaalitoimen ja te-toimiston kautta, mutta pääosin asiakkaat ovat ottaneet suoraan yhteyttä hankkeen projektityöntekijään. Palvelun selvänä etuna näyttää olevan se, että asiakkaiden on helppo ottaa yhteyttä järjestötoimijaan. Kynnys ottaa yhteyttä viranomaisiin voi selittyä ihmisten pelolla, että yhteydenotosta tulee seuraamuksia, mikäli päihdeongelma paljastuu. Toisaalta epäluottamus viranomaisia kohtaan on edelleen aika yleistä saamelaiden keskuudessa.

Järjestölähtöisestä neuvonnasta on pyritty rakentamaan selkeä toimintamalli, jota on mahdollista soveltaa asiakkaan tarpeita vastaaviksi (pariskunnat, naiset, nuoret, ym). Palvelun erityisosaaminen kohdistuu saamenkieliseen ja kulttuuriset erityispiirteet huomioon ottavaan palveluun. Sen ohella paikalliset erityispiirteet pyritään muutenkin huomioimaan mm. lähestymistavoissa, aiheissa sekä kommunikaatiokäytännöissä. Menetelmän kehittämisessä hyödynnettiin Kanadan inuiittien parissa kehitettyä ohjausmateriaalia. (Korhonen 2006).

Vastaavasti perhe- ja sukukeskeisyys sekä yhteisöllisyys tulee huomioida lyhytneuvonnan toteutustavoissa. Yhtäältä se voi merkitä sitä, että yhteydenottaja voi olla joku muu kuin päihdeongelmainen itse, esimerkiksi perheen tai suvun jäsen. Perheen, suvun ja yhteisön rooli asioiden käsittelyssä ja ratkaisumallien toteutuksessa muodostavat toiminnan tärkeän peruslähtökohdan.

Järjestön päihdetyöntekijä on järjestänyt neuvontaa kotikäynneillä, sekä pitämällä viikoittain säännöllistä vastaanottoaika Enontekiön Luovatuvalle. Luovatupa on matalan kynnyksen kohtaamispaikka, jonne asiakkailla on kunnanvirastoon verrattuna helpompi saapua, johtuen siitä, että leimautumisen riski on pienempi. Palvelusta on laadittu esite, joka on saatavilla kunnan eri palvelupisteissä. Järjestölähtöisessä päihdeneuvonnassa on ollut keskimäärin kymmenen asiakaskäyntiä kuukaudessa.

5.2. Kulttuurisensitiivisten päihdetyömenetelmien kehittäminen ja kulttuurisen erityisosaamisen lisääminen laadukkaiden päihdepalveluiden tuotannossa

Saamelaisia päihdetyömenetelmiä kehitettäessä huomio kiinnittyy saamen kielen lisäksi, ensisijaisesti luontoon ja luonnossa toimimiseen, saamelaiden yhteisöllisyyteen, työhön, sekä saamelaisiin kommunikointitapoihin. Kulttuurisensitiivisen päihdetyön työmuodoksi kehitettiin luontoa hyödyntävää yhteisöllistä toimintamenetelmää. Suomessa luontoa hyödynnetään tällä hetkellä vain rajoitetusti terapia- ja asiakastyössä. Leirejä ja luontoretkeä järjestetään toki virkistystarkoituksessa eri asiakasryhmille. Varsinkin mielenterveys- ja päihdekuntoutuksessa tällaisella toiminnalla on ollut hyvä vastaanotto. (Laakso 2004, Laukkanen & Nikkinen 2009). Saamelaista toimintamallia kehitettäessä, hyödynnettiin Ruijassa kehitettyjä meahcce-terapiija – toimintamuotoja, sekä Sotkamossa kehitettyä kämppäterapiaa. Toimintamallille annoimme nimen *meahcceterapiija- mettäterapia*.

Toimintamenetelmän teoreettinen ymmärrys on voimavarakeskeisyydessä. Voimavarakeskeisen hoito- ja auttamistyön mukaisesti päähuomio kiinnitetään ongelmien sijaan asiakkaan omiin

voimiin, pätevyyteen ja osaamiseen. Myös asiakkaan taustayhteisöstä nouseviin voimavaroihin kiinnitetään huomiota.

Toiminnassa hyödynnetään kognitiivisen terapian harjoitteita ja menetelmiä, joiden avulla pyritään löytämään uudenlaisia ajatusmalleja entisten epätarkoituksenmukaisten ajatustapojen tilalle. Samalla asiakkaiden elämäntaitoja, kuten puhumista, tunteiden tunnistamista ja tunteiden sanoittamista pyritään vahvistamaan. Tavoitteena on itsetuntemuksen lisääminen, omien vahvuuksien tunnistaminen ja itsetunnon vahvistaminen, sekä päihteiden käyttöä laukaisevien tekijöiden tunnistaminen ja keinojen löytäminen retkahdusten estämiseksi.

Toiminnan keskeisenä ideana on ollut, että se toteuttamismuodoltaan vastaa paikallisyhteisön lähtökohtia ja että se muodostuu kohderyhmän näköiseksi. Menetelmän käyttöönottoaminen Enontekiön saamelaiden parissa tehtävässä päihdetyössä on vaatinut omaa sovellusta, jossa asiakaskunnan erityispiirteet ja elinolosuhteet otetaan huomioon.

Meahcceterapiija/Mettäterapia on luonnossa tapahtuvaa ja siten luonnon hyödyntämistä toiminnallisena ja terapeuttisena ympäristönä, sekä kulttuurisena elämänpiirinä. Se koostuu leirien ja leiriläisten etukäteisvalmistelusta, toteuttamisesta ja jatkoyhteydenpidosta. Pienryhmä on suljettu, ammatillisesti ohjattu ryhmä, jossa on 3-5 asiakasta. Ohjaajina on aina työpari ja tämän hankkeen aikana työparina on toiminut kunnan sosiaalityöntekijä ja järjestön projektityöntekijä. Ryhmä kokoontuu etukäteen suunnitellun aikataulun mukaan 2–5 vrk:n leirille 4 kertaa vuodessa vuoden eri aikoina. Leirit pidetään aina luontoympäristössä ja niiden ohjelma on valmisteltu huolella etukäteen. Ohjelma koostuu tavanomaisten leiritoimien ohella erilaisista kognitiivisista harjoitteista, ryhmä- sekä yksilökeskusteluista ja erilaisista tehtävistä, leikkimielisistä peleistä, rentoutumisharjoituksista, vapaamuotoisesta keskustelusta ja yhdessäolosta.

Toiminnallinen tekeminen on tärkeä osa leiriä ja keskustelut niveltävät luontevaksi osaksi toiminnallisuutta. Toiminta koostuu vuodenaikaan soveltuvista toiminnoista kuten: laavustelu, kalastus (verkoilla, onkien, pilkkien), veneily, koskenlasku, moottorikelkkailu, luonnossa liikkuminen (kävely, uinti), retkeily, ruuan valmistus, lihan savustus laavussa, nuotiolla kahvistelu, ym.

Toimintamenetelmässä merkittävää on asiakkaan kanssa keskusteluihin varattu aika. Työntekijöillä on koko leirin ajan aikaa asiakkaille. Tämä mahdollistaa sen, että keskustelut eivät ole kellonaikaan sidottuja, vaan että asiakkaiden omat aikataulut, sekä kyvyt ja halut keskustella asioistaan määrittävät keskusteluajan. sen sijaan että heille olisi etukäteen varattu aika. kellonajan määrittämänä. Leireillä on aikaa sekä puhumiselle ja asioiden käsittelylle, että vertaistuelle ja leireillä sallitaan myös luontevasti läsnä olevan vaikenemisen.

Tapaamiset ns. vapaalla reviiirillä ovat tärkeä osa toimintaa. Luonnossa toteutetut tapaamiset lisäävät asiakkaiden kokemuksia tasa-arvoisuudesta, päinvastoin kuin tapaamiset sosiaalitoimistossa tai työntekijöiden työhuoneessa. Tämä vaikuttaa asioiden pohtimiseen myönteisellä tavalla.

Asiakkaiden valikointiin panostettiin ajallisesti, sillä yksilön tuen ja avun saanti on tässä toimintamuodossa riippuvainen koko ryhmän toiminnasta. Alkuhaastattelut ja asiakkaan motivointi ovat osa mettäterapia-toimintaa. Asiakkaat ohjautuivat toimintaan sosiaalitoimiston ja

jonkin verran te-toimiston kautta. Myös ”puskaradio” toimi tiedonvälittäjänä, jolloin asiakkaat itse olivat yhteydessä projektin työntekijään.

Työpari (kunnan sosiaalityöntekijä ja projektityöntekijä) haastattelivat, motivoivat ja valmistelivat leireille lähtijät etukäteen kotikäyntien ja puhelinkeskustelujen avulla tapahtuvissa yhteydenpidoissa. Ryhmän valinnassa kiinnitettiin huomiota myös ryhmäytymisen edellytyksiin, sillä ryhmän toimivuus oli tärkeä työn onnistumisen kannalta. Leireillä oli vain kaksi ohjaajaa ja myös tämä asetti omat reunaehdonsa ryhmän valinnalle ja toiminnalle.

Toimintamuotoon sisältyi leirijaksojen välillä yhteydenpito asiakkaisiin. Kunnan sosiaalityöntekijä ja yhdistyksen projektityöntekijä pitivät asiakkaisiin yhteyttä viikoittaisen ”puhelinringin” ja suljetun facebook-ryhmän kautta. Asiakkaiden motivaatiota ylläpiti se, että he viikkottain saivat kannustusta ja palautetta onnistumisistaan. Lisäksi tämä edesauttoi ja helpotti leirijaksojen toimintaa, sillä yhteys asiakkaiden ja ohjaajien välillä säilyi katkeamattomana ja seuraavien leirijaksojen aikana oli helpompi jatkaa asioiden työstämistä. Puhelinringissä työntekijät soittivat jokaiselle ryhmäläiselle etukäteen sovittuun aikaan ja keskustelussa käytiin läpi viikon kuulumiset. Puhelinkeskustelun aikana asiakkaat kertoivat viikon tapahtumista ja siihen liittyvistä haasteista, sekä siitä miten he ovat selvinneet niistä. Projektityöntekijä tuki asiakkaan ponnisteluja, tarjosi kannustusta ja omia näkökulmiaan, sekä auttoi asiakasta selvittämään ylitsepääsemättömiä tilanteita. Suljettu facebook-ryhmä avattiin syksyllä 2011, joten sen kehittäminen jatkuu edelleen.

Leireillä kokeiltiin myös ulkopuolisten asiantuntijoiden vierailuja. Toimintamenetelmän kehittämisen alkupuolella hankkeen työntekijät kävivät Sotkamossa tutustumassa siellä kehitettyyn kämppäterapiaan. Sotkamossa kyseessä olevaa toimintaa toteuttanut päihdetyöntekijä vieraili mettäterapian ensimmäisen ryhmän alkujaksolla auttamassa toiminnan käynnistämisessä. Myöhemmin leireillä kokeiltiin myös asiantuntijavierailuja. Mm. Muonion-Enontekiön kansanterveystyön ky:n saamenkielinen terveydenhoitaja kävi luennoimassa päihteiden käytön haittavaikutuksille terveyteen. Toiminnan myönteisten palautteiden perusteella leirien asiantuntijavierailuja on syytä jatkaa, ja yhteistyötä terveydenhuollon kanssa tiivistää entisestään.

Mettäterapia- toimintamenetelmä on jo alkumetreiltä lähtien ollut tarkoitus juurruttaa osaksi kunnan viranomaisten toimintaa, jotta sen jatkuvuus voitaisiin turvata myös hankkeen päättymisen jälkeen. Tämän vuoksi suunnitelmalla oli, että toimintamallin kehittämiseen haetaan työparia kunnan sosiaalitoimesta. Hanketyöntekijöiden työpariksi saatiin Enontekiön kunnan saamelainen kehittäjä-sosiaalityöntekijä Anne Maria Näkkäljärvi (Pohjoisen alueen monialaiset sosiaali- ja terveystyö PaKaste- hanke.) PaKaste- hanke on vastannut ko. sosiaalityöntekijän kustannuksista ja puolesta leirien kustannuksista.

Toimintamenetelmän avaintekijöitä ovat mm.:

- Toiminnallisuus
- Luonnonympäristö, luonnossa eläminen, liikkuminen, toimiminen
- Yhteisöllisyys, toiminnallinen yhdessäolo, vertaisryhmän tuki
- Äidinkieli- ja kulttuurin tunteminen
- Matalat hierarkiat toimijoiden välillä; toimijoiden osallisuus
- Intensiivisyys ja elämyksellisyys
- Ihmissyyden ja elämän kunnioitus

- Itsetunnon vahvistaminen, itsetuntemuksen lisääminen, omien vahvuuksien tunnistaminen
- Elämän taidot (puhuminen, tunteiden tunnistaminen ja sanoittaminen)
- Tietoa ja pohdintaa riippuvuusongelmien terveysvaikutuksista henkilökohtaisella tasolla ym.
- Turvallisuuden tunne, arkirutiinit

5.3. Osallistuminen päihdepalveluiden tuotantoa koskevaan julkiseen keskusteluun ja kehittämistyöhön

Tämän tavoitteen toteuttamisesta vastasi ensisijaisesti projektin koordinaattorina toiminut Lydia Heikkilä. Pyrkimyksenä oli, että julkisen puheen kautta nostetaan esille saamenkielen ja saamelaiskulttuurin huomioonottavan päihdetyön tilanne ja kehittämistarpeet, sekä tähän työhön tarvittavan materiaalin puute. Myös toimijaverkostojen saamelaiskulttuurista osaamista pyrittiin vahvistamaan.

SamiSoster ry:llä on vakiintunut verkostoitunut toimintatapa, joka on hankkeiden tulosten saavuttamisessa välttämätön. Goikkanas- saamelaiset voimavarat päihdetyöhön-hankkeessa päihdetyön kehittämiseksi luotiin aktiivisesti yhteistyöverkostoja ja etsittiin yhteistyömuotoja paikallisten ja alueellisten sosiaali- ja terveydenhuollon, sekä työvoimatoimen viranomaisten kanssa.

Hankehenkilöstö osallistui mm. Enontekiön terveydenedistämisen työryhmän kokouksiin, Terve Lappi -hankkeen terveydenedistämisen kuntakuulemistilaisuuksiin, AVI:n seutuseminaareihin, Enontekiön hyvinvointistrategian ja päihdestrategian asiantuntijatilaisuuksiin, kunnan kotipalvelutyöntekijöiden, sosiaalitoimen ja ASPA palvelut oy:n palaveriin, sekä alueen hanketyöntekijöiden kokouksiin. Osallistumisten tavoitteina oli paitsi projektista tiedottaminen, myös yhteistyöverkostojen solmiminen, sekä päihdeosaamisen vahvistaminen.

Projektikoordinaattori osallistui myös saamelaisten psykososiaalista hyvinvointia ja riippuvuusongelmia koskevien tutkimustarpeiden kartoittamiseen ja hankeaihioiden työstämiseen yhteistyössä Oulun yliopiston, Thule instituutin ja Arktisen lääketieteen laitoksen kanssa. Utsjoella mm. Onnistuvat nuoret- seminaarissa, sekä verkostotapaamisessa SámiSoster ry:n Bálddas-hankkeen, Utsjoen sosiaalitoimen, Onnistuvat opit –hankeen, Valtakunnallisen työpajayhdistyksen ja Sosiaalikehityksen kanssa.

Hanke osallistui mini-interventiokoulutuksen järjestämiseen pohjoissaamenkielisille työntekijöille yhdessä Tervein Mielin Lapissa –hankkeen ja Saamelaisalueen koulutuskeskuksen kanssa Ivalossa ja Muoniossa. Samassa tilaisuudessa julkaistiin pohjoissaamenkielelle käännetty Alkoholiohjelman päihdeviestintämateriaali.

Hankkeen toimintaa ja päihdekysymyksiä käsiteltiin mm. Oma valinta –kumppanuushankkeen kokouksissa, joissa mm. laadittiin työttömien nuorten aikuisten aktivointikurssi, jossa riippuvuusongelmat olivat yhtenä teemana. Hanke osallistui ohjelman työstämiseen ja tarjosi asiantuntijuutta päihdekysymyksissä sekä saamelaista erityisosaamista. Projektityöntekijä toimi asiantuntijana Nuorten Palvelu ry:n leirillä, Kelottijärvellä pidetyssä saamelaisuuden

perinnepäivässä. SamiSoster ry:llä on alkoholiohjelman kumppanuussopimus, joka on mahdollistanut verkostoitumisen alueellisten ja valtakunnallisten päihdealan toimijoiden kanssa.

5.4. Asenneilmapiirin myönteisen kehityksen edistäminen

Päihdetyömenetelmien kehittymisen edellytyksenä on julkiseen keskusteluun osallistuminen ja asenneilmapiiriin vaikuttaminen. Projektissa pyrittiin vaikuttamaan eri toimijoiden käsityksiin ja yleiseen tietoisuuteen päihdeongelmista, käynnistämällä julkista keskustelua mm. paikallismediassa sekä alan ammatillisissa kehittämistilaisuuksissa ja julkaisuissa.

Alkoholin käytöstä aiheutuvien ongelmien käsittely ei ole helppoa saamelaisessa yhteisössä. Stereotyyppinen kuva ”juoposta lappalaisesta” on vaikeuttanut alkoholiin liittyvien kysymysten luontevaa käsittelyä. Tämä, erityisesti viihde- ja matkailuteollisuuden ruokkima ja hyödyntämä, humoristiseksi mielletty yleistys on koettu saamelaisten taholta loukkaavana ja alentavana.

Leimautuminen, negatiiviset miellelyhtymät ja ympäristön asenteet ovat päihdeongelmista puhuttaessa aina keskeisiä. Saamelaisten kohdalla nämä on kuitenkin otettava entistä tarkemmin huomioon, ja puhetavoissa on noudatettava sensitiivisyyttä. Puheeksi ottamista vaikeuttaa myös saamelaisyhteisöille ominainen vaikenemisen kulttuuri, jonka mukaan perheensisäisistä asioista ei kuulu puhua ulkopuolisille tahoille.

Hankkeessa tavoitteina oli yleisen ja ammatillisen keskustelun käynnistäminen saamelaisten päihdeongelmista, huomion kiinnittämistä kulttuurisiin erityistekijöihin, sekä saamelaiserityisten päihdetyömenetelmien ja saamenkielisen viestintämateriaalin kehittäminen. Syksyllä 2009 käynnistetty julkisen puheen ylläpitäminen jatkui ja hankkeen saamen ja suomenkielistä päihdeviestintämateriaalia jaettiin eri tilaisuuksissa.

Verkostojen vahvistamiseksi, saamelaiskulttuurin huomioimiseksi päihdetyössä sekä asenteisiin vaikuttamiseksi, hankkeen työntekijät osallistuivat eri tilaisuuksiin ja seminaareihin panelisteina, puheenvuorojen pitäjinä tai kommentaattoreina. Näiden lisäksi hankkeen tavoitteista ja toiminnoista julkaistiin artikkeleita ja tiedotusvälineissä julkaistiin haastatteluja ja uutisia.

Esitelmät, artikkelit, haastattelut:

Magga Ristenrauna: *Kommenttipuheenvuoro: Alkoholiohjelman järjestökumppanuus*. Pohjois-Pohjanmaan Hyvinvointifoorumi 2010 ja Terveiden edistämistoimijoiden yhteistyöseminaari OULU 23.3.2010

Heikkilä, Lydia: *Addiction treatment and prevention among Sámi in Finland*. NDPHS/SIHLWA EG/ Indigenous Mental Health, Addictions and Parenting - subgroup (IMHAP) –kokous Kööpenhamina 25.3.2010

Heikkilä Lydia: Goaiikkanas – Sámi vugiin fámuid gárreávnnasbargui- saamelaiset voimavarat päihdetyössä. Magga Ristenrauna & Guttorm Sari (toim.) Bálgá nala – kulttuurisia erityispiirteitä etsimässä. SamiSoster ry. Painotupa, Oulu.

Magga Ristenrauna & Labba Ellen-Anne: Saamelainen päihdetyö ja sen tuloksia. Puheenvuorot Nuorten hyvinvoinnin kehittäminen haastavassa ympäristössä- seminaarissa Enontekiön Kelottijärvellä 25.3.2010 Nuorten palvelu ry.

Heikkilä, Lydia: Paneelipuheenvuoro Mieli 2009-ohjelman täytäntöönpanosta. Lapin päihdepäivät, Rovaniemi 4.11.2009

Heikkilä Lydia: Paneelipuheenvuoro Terveyden tasa- arvo –työryhmässä valtakunnallisilla päihdepäivillä Turussa 15.-16.9.2009

Labba Ellen-Anne, Heikkilä Lydia ja Magga Ristenrauna: Hankkeen esittelypöytä valtakunnallisilla päihdepäivillä Turussa 15.-16.9.2009.

Magga Ristenrauna: Saamelaiserityinen päihdetyö näkyväksi. Puheenvuoro valtakunnalliset päihdepäivillä Tampereella lokakuussa 2011

Magga Ristenrauna:”Alkohola- ja gárrenávnnasdilli Suoma ja Norgga rádjeguovllus, Puheenvuoro seminaarissa *Päihdetyön kehittämisen haasteet raja-alueella* Karasjoella 12-13.5.

Magga Ristenrauna ja Heikkilä Lydia: Hankkeen esittely Inarissa THL:n pääjohtaja Marja Vaaramalle ja pääjohtaja Marina Erholalle joulukuussa 2011.

Saamen- ja suomenkielisessä tiedotusvälineissä hanke on ollut esillä eri aikoina ja erityisesti viimeisenä toimintavuonna mm. :

- YLE/NRK/SVT Sámi Radio 14.9.-09, 2.12.-11 ja 3.12.2011
- Sámi Ođđasat, YLE/NRK/SVT Sámi Ođđasat 2.12.2011
- Yle Lapin radio 2.12.2011
- Yle TV:n Pohjois-Suomen alueuutiset 2.12.2011
- Avvir –lehdessä (saamenkielinen päivittäin ilmestyvä lehti Norjassa) useita haastatteluja

Hankkeesta on painettu kolmikielinen (saame, suomi, englanti) projektiesite, kaksikielinen (saame, suomi) mettäterapia-esite ja diasarja sekä tehty multimediateos.

6. TULOKSET

Projektisuunnitelman mukaiset odotetut tulokset olivat:

- kulttuurisensitiivinen päihdetyön idea ja yhteistoiminnalliset toimintatavat ovat vakiintuneet osaksi varhaisvaiheen päihdetyötä ja kulttuurinen osaaminen on lisääntynyt päihdetyössä
- tietoisuus ja asenteet alkoholia, sen käyttöä ja ongelmia kohtaan ovat parantuneet sekä saamelaisväestön että viranomaisten keskuudessa
- päihdepalvelujen käyttö on lisääntynyt ja hoitoon hakeutumiskynnys on madaltunut
- on tuotettu puheeksiottamisen kulttuurinen toimintamalli ja aineisto
- saamenkielisten ja kulttuuriset erityispiirteet huomioonottavien päihdepalvelujen tarjonta on lisääntynyt: yhteisö-päihdeneuvojan malli ja työtapo pohjoisen monikulttuurisessa yhteisössä, lyhytneuvonta toimintamalli, vertaistyönohjauksellisen toiminnan toimintamalli

- Jaskes gažaldagat/hiljaiset kysymykset – päihdeviestintämateriaali on tuotettu ja otettu käyttöön
- Meahcce-terapiija/ mettäterapia työmenetelmää on kehitetty ja kokeiltu

Resurssien leikkauksen vuoksi pois jätetyt toimet on mainittu kohdassa 2. (sivu 6)

Saavutetut tulokset:

Projektissa lähdettiin ansiokkaasti saamelaisista lähtökohdista, kehittämään ennaltaehkäisevää päihdetyötä ja saavutetut tulokset ovat hyviä ja lupaavia. Toiminnassa on hyödynnetty toimintalueen vahvuuksia ja kulttuurisia voimavaroja, joiden mukaisesti toimintatavat on valittu. Valitut toimintatavat ovat osoittautuneet toimiviksi ja tuloksellisiksi.

Päihteiden käytöstä aiheutuvien ongelmien puheeksi ottaminen saamelaisyhteisössä, sekä saamelaisen päihdetyön kehittäminen ovat täysin uusi asia Suomessa. Keskustelun nostaminen näistä asioista on monella tapaa vaikea ja vaiettu asia, joten kehittämistyöhön tarttuminen on sinänsä jo tulos. Saamelaisyhteisössä vallitsee vaikenemisen kulttuuri, jonka mukaisesti tabuasioista ei puhuta ulkopuoliselle. Muun muassa perheen sisäisistä asioista ja alkoholiongelmissa ei saa puhua ulkopuolisille. Päihdeasioihin tarttuminen onkin vaatinut yhdistyksen toimijoilta ja ennen kaikkea Goikkanas- hankkeen työntekijöiltä uskallusta, rohkeutta, ennakkoluulottomuutta ja osaamista.

6.1. Saamelaiserityinen järjestölähtöinen päihdeneuvonnan toimintamalli

Varhaisvaiheen saamenkielisen ja saamelaiskulttuuriset erityispiirteet huomioivan järjestölähtöisen päihdetyön toteuttamiseksi syntyi saamelaiserityinen järjestölähtöinen päihdeneuvonnan malli. Se pyrkii vastaamaan varhaisvaiheen lyhytkestoisten konsultaatio- ja neuvontapalveluiden tarpeeseen, joka nousi esille aiemman kehittämishankkeen aikana.

Saamenkielisen ja kulttuuriset erityispiirteet huomioon ottavan ohjaus- ja neuvontatyyppisen palvelukokeilun lähtökohtana, on käytetty Kanadan inuiittien parissa saatuja kokemuksia kulttuurisensitiivisestä counselling-tyyppisestä palvelusta. Saamelainen lyhytneuvonta rakentuu voimavarakeskeiseen ajatteluun ja siinä hyödynnetään motivoivan haastattelun menetelmiä. Menetelmä perustuu omakieliseen ja kulttuuriset erityispiirteet, sekä kommunikaatiokäytännöt huomioivaan työotteeseen, joka osaltaan mahdollistaa puhumisen tästä saamelaisille vaikeaksi ja häpeälliseksi koetusta aiheesta. Toiminta on järjestetty matalan kynnyksen periaatteella, ja monet asiakkaista tai heidän omaisistaan ovatkin kokeneet helpommaksi ottaa yhteyttä järjestötoimijaan kuin viranomaiseen.

Arvostava kohtaaminen ja luottamisen sekä optimismin löytäminen vuorovaikutussuhteessa, luovat pohjan asiakassuhteelle. Nämä taidot eivät useinkaan pääse oikeuksiinsa, jos kommunikaatio joudutaan käymään suomen kielellä tai jos toimijoiden välille ei synny riittävää luottamusta ja yhteisymmärrystä. Toisaalta monen saamelaisen on vaikea kertoa kulttuuria tuntemattomalle henkilölle ymmärrettävällä tavalla ajatuksistaan ja tuntemuksistaan.

Kieli on avainasemassa kulttuurissa ja vuorovaikutuksessa, koska äidinkielellään yksilö voi rakentaa ja kuvailla ympäröivää maailmaa, omaa sisäistä maailmaansa ja näiden välisiä suhteita. Äidinkieli on myös kieli, jonka avulla henkilö omaksuu sen ryhmän säännöt, normit ja arvot, johon hän kuuluu. Se on ihmisen identiteetin tukiranka ja rakennusaine ja sillä on suuri merkitys hoidon laatuun. Mitä sairaampi potilas on sitä suurempi merkitys äidinkielellä voidaan katsoa olevan.

6.2. Meahcceterapiija- saamelaiskulttuurisensitiivinen, yhteisöllinen päihdetyömenetelmä

Saamelaiskulttuurisensitiivisen päihdetyömenetelmän kehittämisessä saavutettiin merkittävänä tuloksena *meahcceterapiija- mettäterapia- menetelmä*. Se on luonnossa tapahtuvaa ja sitä toiminnallisena ja terapeutisena ympäristönä sekä kulttuurisena elämänpiirinä hyödyntävä päihdehuollon yhteisöllinen toimintamenetelmä. Toimintamuoto koostuu asiakkaiden alkuhaastatteluista, ryhmän valinnasta ja ryhmän motivoinnista, ohjatuista 4x vuodessa kokoontuvasta mettäterapialeireistä sekä leirien väliaikojen yhteydenpidoista. Toiminta toteutetaan saamen ja suomen kielellä. Lisäksi päihdealan asiantuntijoiden vierailuista leireillä saatiin hyviä kokemuksia.

Työparina järjestön projektityöntekijällä on ollut PaKaste- hankkeen saamelainen kehittäjä-sosiaalityöntekijä, joten toimintamenetelmää on kehitetty tiiviissä yhteistyössä kunnan sosiaali- ja terveystoimen kanssa.

Kulttuurista ymmärrystä ja kulttuuristen aspektien merkitystä päihde- ja terapiatyössä sekä kulttuurisensitiivisiä päihdetyö-menetelmiä ei ole aiemmin systemaattisesti kehitetty Suomessa. Saamelaisina voimavaroina korostuvat erityisesti vuorovaikutuksen tärkeys ja hienovireisyys, yhteisöllisyyden sisällyttäminen työmuotoihin yksilökeskeisten menetelmien ohella tai sijaan, myönteinen ja humoristinen asenne, toiminnallisuus sekä vahva luontosuhde. Toiminta rakentuu kognitiivista terapiaa hyödyntäviin harjoitteisiin ja menetelmiin, joiden avulla epätarkoituksenmukaisten ajatustapojen tilalle pyritään löytämään uudenlaisia. Samalla pyritään vahvistamaan asiakkaiden elämän taitoja (puhuminen, tunteiden tunnistaminen ja sanoittaminen). Tavoitteena on itsetuntemuksen lisääminen, omien vahvuuksien tunnistaminen ja itsetunnon vahvistaminen sekä päihteiden käyttöä laukaisevien tekijöiden tunnistaminen ja keinojen löytäminen retkahdusten estämiseksi.

6.3. Huomion kiinnittyminen kulttuurisensitiivisen päihdetyön kehittämiseen

Projektisuunnitelman tavoitteiden mukaan toiminnalta odotettiin kulttuurisensitiivisen päihdetyön ja yhteistoiminnallisten toimintatapojen vakiintumista osaksi varhaisvaiheen päihdetyötä, sekä kulttuurisen osaamisen lisääntymien päihdetyössä.

Saamenkielisen ja kulttuurisen päihdetyön kehittämisen ensiaskeleet on vasta otettu, joten odotettu tulos on ollut hyvin ylimitoitettu. Voidaan puhua vasta saamelaiserityisen päihdetyön kehittämisen aloittamisesta ja asioiden esiin nostamisesta. Siinä suhteessa tuloksena on syntynyt

jo aiemmin mainittujen kehitettyjen toimintamallien lisäksi huomion kiinnittyminen kulttuurisensitiiviseen päihdetyön ideaan ja sen kehittämistarpeisiin.

Tuloksen syntyminen on johdettavissa hankkeen toimijoille tulleiden asiantuntija puheenvuoropyyntöjen, tiedotusvälineiden haastattelupyyntöjen sekä toimijaverkoston kiinnostuksen lisääntymisestä. Paitsi kunnissa myös Terveyden ja hyvinvointilaitoksessa (THL) ja Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksessa (Poske) ja Lapin yliopiston sosiaalityönlaitoksella on lisääntynyt kiinnostus Goikkanas- saamelaiset voimavarat päihdetyöhön- hankkeen kulttuurisensitiivisen päihdetyömenetelmien kehittämistyötä kohtaan. Mm. Lapin yliopiston sosiaalityön opiskelija Hanna Kela tekee pro gradu-työn Mettäterapian merkityksestä asiakkaiden päihdekuntoutusmuotona.

6.4. Asenneilmapiirin muutoksia

Saamelaiskulttuuristen päihdetyömenetelmien kehittymisen edellytyksenä on julkiseen keskusteluun osallistuminen ja asenneilmapiiriin vaikuttaminen. Asenteisiin vaikuttaminen on yleensäkin pitkäaikainen prosessi ja tulosten näkyminen ja niiden mittaaminen on vaikeaa. Asenteisiin vaikuttamisessa on lähdettävä liikkeelle läheltä.

Vaikuttamisen ensimmäinen askel oli tehtävä yhdistyksen toimijoiden keskuudessa, jotta syntyisi uskallusta tarttua saamelaisten päihteiden käytöstä johtuviin ongelmiin. Tuloksena onkin hankkeen käynnistyminen, sillä saamelaisten keskuudessa tabu-asiaksi koettu asia on otettu puheeksi ja keskustelua asiasta on herätetty.

Projektissa on pyritty vaikuttamaan eri toimijoiden käsityksiin ja yleiseen tietoisuuteen käynnistämällä julkista keskustelua mm. paikallismediassa, sekä alan ammatillisissa kehittämistilaisuuksissa ja julkaisuissa. Päihdeasioihin tarttuminen ja toimintamuotojen kehittäminen onkin urauurtavaa työtä ja se on vaatinut työntekijöiltä uskallusta ja osaamista tarttua asioihin.

Asiakaspalautteiden, sekä yhteistyökumppaneiden arviointien perusteella on vedettävissä johtopäätös, että Goikkanas –hanke on lisännyt myönteistä suhtautumista päihdetyöhön ja –kuntoutukseen. Saamelaiserityinen päihdetyö on tullut näkyväksi. Saamelaisten keskuudessa on edes vähän raottunut vaiettujen asioiden käsittely, koska hankkeen toimijoihin otetaan yhteyksiä ja ns. puskaradion kautta tiedotetaan toinen toiselle osallistumismahdollisuuksista hankkeen toimintaan.

7. TULOSTEN ARVIOINTIA

Goikkanas- saamelaiset voimavarat päihdetyöhön - hankkeessa oli kunnianhimoiset ja laajat tavoitteet ja siinä tehtiin monella tavalla urauurtava työtä, jolla saavutettiin merkittäviä tuloksia, sekä asiakkaiden, yhteistyökumppaneiden että toimijoiden näkökulmasta.

Projektityöntekijä ja sosiaalityöntekijä ovat systemaattisesti keränneet asiakkaiden palautteita ja kokemuksia leireiltä ja asiakastapaamisista, sekä hyödyntäneet omaa havainnointia toimintamallin toteuttamisessa. Mettäterapia- toimintamenetelmän kehittämisessä on myös ollut mukana yksi kehittäjäasiakas, joka on työparin kanssa osallistunut toimintamenetelmän kehittämiseen asiakkaan näkökulmasta. Ohjausryhmä ja keskeiset sidosryhmät ovat arvioineet hankkeen tuloksia.

Asiakkaiden antamien vastausten perusteella on todettavissa, että hankkeen toiminnalla on saavutettu kuntoutusmyönteisyyttä ja osallistumisaktiivisuutta, ja että asiakkaiden sosiaalinen verkosto on vahvistunut.

Järjestölähtöisestä päihdeneuvonnasta saadut kokemukset ovat olleet hyvin myönteisiä. Asiakkaat ovat kokeneet, että järjestötyöntekijään on helpompi ottaa yhteyttä kuin viranomaisiin. Erytymisen positiivisena on koettu vaikeistakin asioista puhuminen työntekijän saamenkielen taidon ja kulttuuriosaamisen vuoksi. Samoin asiakkaiden elinolojen ja toimintaympäristöjen tunteminen on ollut avuksi päihdeettömän arjen selviytymiskeinoa etsittäessä. Saamenkielen ja kulttuurin huomioiminen työssä on ollut myös työntekijöiden kannalta positiivinen kokemus. Saamenkielinen ja kulttuurin tuntemukseen perustuva kommunikaatio on mahdollistanut keskustelun käynnistämisen luontevasti.

Merkittävä tekijä tulosten saavuttamisessa onkin ollut paikallisuus ja ratkaisujen etsiminen päihdeettömään arkeen siinä toimintaympäristössä, jossa ongelmat ovat syntyneet ja jossa ihmiset elävät. Toiminnan toteuttaminen paikkakunnalla on mahdollistanut myös laajempien tukiverkostojen syntymisen, sekä päihdekuntoutukseen lähtemisen kynnyksen madaltumisen.

Meahcceterapiija- mettäterapia toimintamenetelmän tulokset ovat odotettua paremmat. Asiakkaiden palautteet ovat olleet pääosin positiivisia ja he ovat kokeneet hyötyvänsä tästä kuntoutusmuodosta siten, että osa leireillä mukana olleista on pystynyt olemaan kokonaan raittiina ja osa on vähentänyt juomista merkittävästi. Raittiuden myötä asiakkaiden elämänlaatu on kohentunut ja sosiaalinen verkosto laajentunut. Asiakkaat myös kiinnittävät enemmän huomiota terveytensä ylläpitämiseen.

Toimintamuoto on saamelaisalueella uusi, mutta se on saanut hyvin myönteisen vastaanoton sekä asiakkaiden, että kunnan sosiaalitoimen viranhaltijoiden keskuudessa. Toimintakokeilu on lähtenyt hyvin käyntiin pääasiassa 40-55 –vuotiaiden miesten osalta, ja tulokset ovat jopa ylittäneet toiminnalle asetetut odotukset.

Asiakaspalautteiden mukaan on ollut tärkeätä, että päihdekuntoutusta tarjotaan kotipaikkakunnalla, jolloin se ei edellytä matkustamista Etelä-Suomessa oleviin kohteisiin. Luonnonympäristössä tapahtuvat, leirimuotoiset kuntoutusjaksot koettiin hyvin myönteisiksi samoin kuin leirijaksojen ohjelma. Asiakkaat kokivat, että he keskustelujen ja ryhmä- sekä yksilöharjoitteiden myötä pystyivät ajattelemaan kokonaisvaltaisemmin päihdeiden käyttöön liittyvien ongelmien suhteen. Ryhmäytyminen ja leirin yhtäjaksoinen vuorovaikutus mahdollistivat heidän mukaansa tehokkaamman asioiden käsittelyn, kuin päihdekuntoutuslaitoksissa tavanomaisesti tarjottavat lyhyet yksilö- ja ryhmäkeskustelut. Ohjaajien aktiivinen osallistuminen ryhmän toimintaan ja harjoituksiin koettiin tärkeäksi ja yhteishenkeä lujittavaksi. Toimintaan

sisältyvä ”puhelinrinki” on asiakkailta saatujen palautteiden mukaan tärkeä ja toimiva osa päihdeettömän arjen tukemisessa.

Enontekiön kunnan sosiaalitoimen arviointien perusteella hanke on onnistunut pyrkimyksissään.

”Olen kokenut että ”mettäterapia” on tuonut kuntalaistemme käyttöön uuden avohuollon kuntoutuspolun. Avohuollon kuntoutusta meillä on ollut hyvin vähän saatavissa; lähinnä mielenterveyspisteen erikoissairaanhoidajan vastaanotto sekä sosiaalitoimen ja terveystieteiden tukitoimet, ja nämä avovastaanotot ovat huonosti soveltuneet suurelle osalle asiakkaita. Monet asiakkaamme eivät halua tai osaa, keskustelemalla työstää tilannettaan. Jo ajanvarauksen noudattaminen on monille vaikeaa, mikä tiputtaa asiakkuudesta. Mettäterapiassa kuntoutus on ollut toiminnallista ja perustunut asiakkaiden vahvuuksiin” (Enontekiön sosiaalisuhteeri).

Merkittävä tulos on kustannustehokkuus. Paikkakunnalla kehitettävä yhteisöllinen päihde-kuntoutusmalli on kustannustehokas ja kunnassa se nähdään lupaavana toimintana.

Kunnan lausunnossa sanotaan:

”Laitoskuntoutukseen on vuodessa halunnut Enontekiöltä 0-3 henkilöä. Tulokset ovat usein olleet lyhytaikaisia. Laitoskuntoutus on kovin irrallaan arkipäivästä ja kun jatkoitokin on em.vastaanottokäynteihin perustuvaa, on juominen alkanut heti tai pian laitoskuntoutuksen jälkeen. Laitoskuntoutus on suhteellisen kallista kunnalle. Mettäterapia on laitoskuntoutukseen verrattuna todella edullista. Ja kun kuntoutus tapahtuu kotipaikkakunnalla, kynnys lähtemiseen on jonkin verran matalampi. Ja kun kosketus arkipäivään ei katkea, tulokset pitkäaikaisempia”. (Enontekiön kunta/sosiaalitoimi).

” Tulokset mettäterapiasta näyttävät sosiaalitoimistoon siten että ilahduttava raitistuminen on tapahtunut. Muidenkin osalta on tapahtunut voimaantumista, asiakkaat ovat saaneet toteutettua erilaisia hankkeita ja raittiit jaksot ovat lisääntyneet. Fyysinen terveys parantunut. Sosiaalitoimen asiakkuus kaiken kaikkiaan heidän kohdallaan vähentynyt” (Enontekiön kunta/sosiaalitoimi)

” Olisi erittäin toivottavaa että saisimme ”mettäterapian” pysyvästi kuntalaistemme palveluvalikkoon ostopalveluna tai kunnan itse tuottamana” (Enontekiön kunta/sosiaalisuhteeri).

Työntekijöiden kannalta hanke on ollut työntäyteinen ja haastava. On ollut innostavaa olla mukana aivan uuden luomisessa, mutta toisaalta on ollut välillä vaikeakin, koska ei ole ollut itsestään selvää ottaa esille päihdeiden käyttöön liittyviä asioita. Ilman projektikoordi-naattorina toiminutta Lydia Heikkilää, hankkeen eteneminen olisi ollut huomattavasti vaikeampaa em. syistä. Työntekijöiden kannalta toiminta on ollut mielekästä, koska siinä on pystynyt näkemään tuloksia. Sekä asiakkailta että saamelaisyhteisöltä saama positiivinen palaute on rohkaissut ja kannustanut kehittämistyöhön.

Suurimmat haasteet toiminnan toteuttamisessa ilmenivät mettäterapialeirien ryhmien kokoamisessa. Toimivan, hyvin ryhmääntyvän sekä ratkaisujen etsimiseen päihdeettömään arkeen sitoutuneen ryhmän kokoaminen on ollut todella haasteellista. Pienellä paikkakunnalla toimiminen lisäsi osaltaan haasteellisuutta ja kannusti erilaisten ratkaisujen etsimiseen. Asiaan

haettiin ratkaisuja haastattelemalla mahdollisimman monia ihmisiä ja käyttämällä aikaa heidän motivointiinsa. Leireille valmistautuminen vaatii suunnitelmallista tiimityöskentelyä sekä ryhmän valinnassa ja motivoinnissa mutta myös leiripaikan ja ohjelman suhteen.

Työntekijöiden kannalta ongelmaksi nousivat myös ajankäytön, henkilöresurssien vähäisyys ja suuren työmäärän yhteensovittaminen. Työstä irtautumisen vaikeus oli yksi ongelmista, sillä hankkeessa työskennellään pienellä paikkakunnalla, jossa kaikki tuntevat toisensa. Tällöin asiakkaat ottavat ongelmia esiin esim. kaupassa tavatessa. Työntekijällä on välillä ollut tunne, että hänen pitää olla tavoitettavissa työajan ulkopuolellakin.

Asiaan on etsitty ja löydetty ratkaistuja sekä työnohjauskeskusteluissa, että työnjohdon kanssa suunnittelupalavereissa. Työntekijälle on ostettu yksilötyönohjaus ja ajankäytön rajaamiseksi on laadittu kuukausittaiset aikataulut koko vuodelle. Järjestön johdon tuki onkin ollut kannustavaa ja tukenut työskentelyä siten, että työntekijä on uskaltanut rajata toimintaa, jos on näyttänyt siltä, että hanke ”hajoaa käsiin” tai työntekijää uhkaa uupumus töiden rajaamisongelmien vuoksi.

Työntekijöiden kannalta merkityksellistä on ollut myös yhteisöllisten työmenetelmien osaamisen vahvistuminen sekä yhteistyön eteneminen tutkimuksen, kehittämisen ja käytännön työn välillä.

Yhteistyökumppanien ja sidosryhmien näkökulmasta hanke on ollut mielenkiintoinen ja herättänyt ahaa-elämyksiä. Suomessa ei ole aiemmin kehitetty vastaavaa toimintaa ja toimintamallit ovat hyödynnettävissä laajemminkin. Hanke on myös erinomainen esimerkki onnistuneesta yhteistyöstä julkisen ja kolmannen sektorin kesken.

”Jo sinänsä uusi kuntoutus on haastanut työntekijät asennemuutokseen: alkoholiongelmaan voidaan saada apua . Alkoholista ongelmallisesti käyttävät ovat asiakkaita, joiden kanssa voidaan miettiä keinoja hallita ongelmallista alkoholikäyttöä. Asenteellisuus on vähentynyt ja ehkä dialogi lisääntynyt.” (Enontekiön kunnan sosiaalisihiteeri).

Asenteet ja tietoisuus saamelaiskulttuurisen ja saamenkielisen päihdetyön kehittämiseen ovat edenneet positiiviseen suuntaan. Tutkimuksen, kehittämisen ja käytännön työn välisen yhteistyön kehittyminen edesauttaa saamelaiserityisen päihdetyön kehittymistä ja toivottavasti tarvittavan materiaalinkin kehittymistä.

8. YHTEENVETO JA POHDINTA

Goikkanas- saamelaiset voimavarat päihdetyöhön hanke nosti esille monia asioita ja avasi polkuja saamelaiserityisen päihdetyön kehittämiseksi. Hankkeessa syntyi saamelaiskulttuurilähtöisiä päihdetyömenetelmiä, joiden kehittäminen jatkuu edelleen.

Toiminnan vaikutukset asiakkaiden näkökulmasta osoittavat, että päihdetyötä voidaan ja pitäisi toteuttaa asiakkaiden lähellä ja asiakkaiden kieli ja kulttuurista huomioiden. Suomenkielisissä palveluissa saamelaisten on hallittava kaksikulttuurinen käsitteistö ja kieleen rakentuvat ajattelutavat, normit ja arvot, voidakseen ilmaista täsmällisesti ajatuksensa ja tunteensa. Kulttuuriset erityispiirteet huomioon ottavat työmuodot ovat yksi tärkeimmistä toimivan ja laadukkaan ennalta ehkäisevän työn sekä päihdepalveluiden edellytyksistä.

Hankkeessa kehitetyistä toimintamenetelmistä järjestölähtöinen lyhytneuvonta, joka perustuu oma-kieliseen ja kulttuuriset erityispiirteet sekä kommunikaatiokäytännöt huomioivaan työotteeseen, mahdollistaa osaltaan puhumisen tästä saamelaisille vaikeaksi ja häpeälliseksi koetusta aiheesta.

Olemme tottuneet siihen, että ihminen rentoutuu ja virkistyy luonnossa ja tuli on rauhoittava elementti. Luonnon hyödyntäminen terapeuttisena ja toiminnallisena toteuttamisympäristönä oli keskeistä Goikkanas- hankkeessa ja saadut tulokset rohkaisevat jatkamaan toimintaa ja laajentamaan luonnon hyödyntämistä eri ryhmien palvelujen kehittämisessä.

Eri tahojen kiinnostus kehitettyjä toimintamenetelmiä kohtaan on herännyt ja saamelaiskulttuurinen päihdetyö kehittynee vähitellen. Kulttuurisensitiivisen työskentelyn edellytyksenä on paitsi saamelaiskulttuurinen erityisosaaminen ja saamenkieli, myös koulutetun henkilöstön olemassa olo sekä riittävä resursointi. Lisäksi tarvitaan saamenkielistä materiaalia päihdevalistukseen helpottamaan puheeksi ottamista ja asioiden käsittelyä.

Meille SamiSoster ry:n toimijoille hanke antoi rohkeutta ja uskoa, että se selviämme vaikeistakin asioista, kunhan me uskallamme niihin tarttua ja saamme mukaan hyvin yhteistyökumppaneita.

Goikkanas- saamelaiset voimavarat päihdetyöhön hanke palkittiin THL:n TERVE-SOS 2012 palkinnolla.

LÄHTEET:

SamiSoster ry 2008- 2011. *Goikkanas- saamelaiset voimavarat päihdetyöhön* hankkeen hakemusasiakirjat, hankkeen raportit, muistiot. Työntekijöiden työskentelyasiakirjat. Sidosryhmien kirjalliset palautteet.

Lydia Heikkilä: Goikkanas –sami vugiin famuid garrenavnnasbargui- saamelaiset voimavarat päihdetyöhön. Ristenrauna Magga ja Sari Guttorm (toim): Bálgá nala- Kulttuurisia erityispiirteitä etsimässä. SamiSoster ry 2010.

Lydia Heikkilä: Goikkanas-Tippa, Humalajuomisen vähentäminen 2007-2009. SamiSoster ry 2010.